

148 699
ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

7

ԲՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

7

Ռ. ԳՕՒՐԵԼՅՕՆ

ՃԱԳԱՐԱՄՈՒԿԸ

ԲԶԵԶՆԵՐԻ

ՅԵՏԵՎԻՑ

1927

ՊԵՏԷՐՍ-ՅԵՐԵՎԱՆ

Ռ. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

ՃԱԳԱՐԱՄՈՒԿԸ

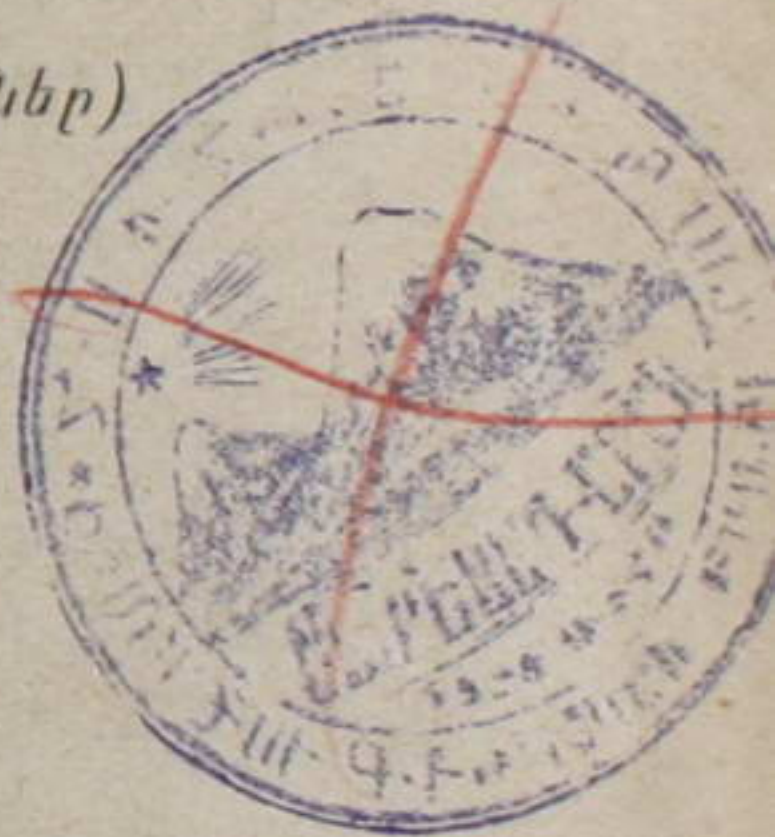
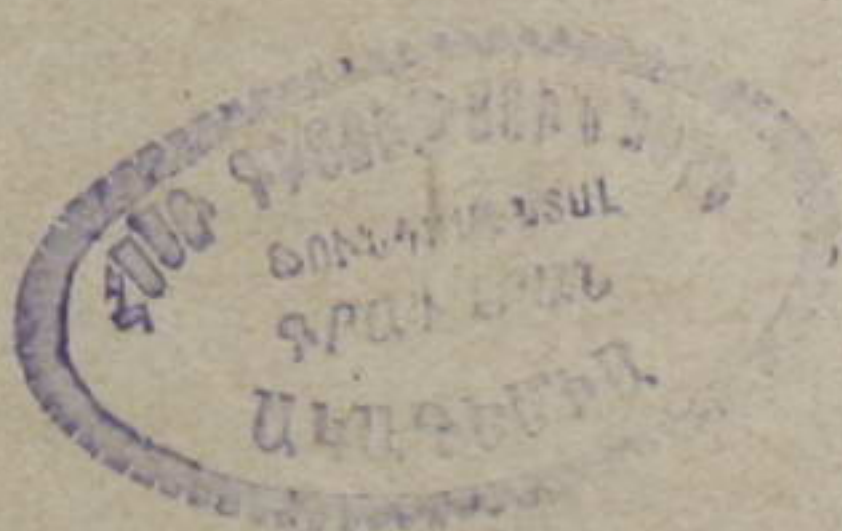
Բ Զ Ե Զ Ն Ե Ր Ի

Յ Ե Տ Ե Վ Ի Յ

(Կենդանաբանական զբոյցներ)

15524
15547

A $\frac{\pi}{24113}$

Գրանկար № 26-բ

հ. 491

Տիրած 3000

Պետրատի յերկրորդ տպարան Յերեվանում—161

ՃԱԳԱՐԱՄՈՒԿ

Տեսել եք ճագարամուկ: Գուցե տեսած լինեք նրա պատկերը: Բայց յես կենդանի, իսկական ճագարամուկ եմ ասում: Տեսնել այդ ուտինի նման ճկուն, աշխուժ կենդանուն, շոյել նրա գեղեցիկ գլուխը, նայել նրա վառվրուուն՝ քիչ դուրս ընկած աչքերին, բռնել ու շոշափել նրան ձեռքումդ և վերջապես տեսնել կենդանուն ցատկոտելիս — դրանից ել մեծ հաճույք և բավականութիւն:

Մի որ ինձ ու փոքրիկ ոգնականներին հաջողվեց այդ բախտին արժանանալ, մենք վոչ միայն տեսանք կենդանի ճագարամուկ, այլ և բռնեցինք, շոշափեցինք և յերկար ժամանակ ել մեր դիտողութեան առարկան եր նա:

Ահա թե ինչպես յեղավ:

Բազմի շրջակա դաշտերումն ելինք. քաղաքից դուրս, այսպես կոչված՝ Արմենիքենդի (Հայկավանի) մոտերքում: Չոր, համարյա անխոտ, բաց ավազածածկ տափարակ տեղեր: Տեղ-տեղ պատահում ելին բարձրութիւններ, արհեստական փոսեր. մի տեղ տներ կառուցելու համար քար ելին կտրում, մի ուրիշ տեղ ել կավ վերցնում: Մեզ ավելի շատ գրավում ելին խորշեր ունեցող փոքրիկ բլրակներ: Հեռվից այդպիսի մի բլրակ ընկավ մեր աչքին: Արագացրինք մեր քայլերը: Մոտեցանք:

— Անպատճառ այս բլրակի տակ ճագարամուկ կլինի, — ասաց ուղեկիցներիցս մեկը:

Նրա չենթադրութիւնը ճշտվեց: Բլրակը չերկու կողմերից ուներ խորշեր: Փայտն անցկացրի ներս. նա բավականաչափ խորը ներս գնաց. չեթե շարունակելի նույն գործը՝ ել ավելի խորը կերթար, բայց կարծես թե պա-

տին դեմ առավ. յերևի անցքն ուղղաձիգ չեր. փայտը ծը-
ռել ու ել ավելի ներս տանել անկարելի յեր. Փորձեցինք
մյուս մուտքը — նույնն եր. Հասկացանք, վոր բլրակի տակ
ճագարամկան բունն եր. նա իր բնի կենտրոնից, իհարկե
իր ապահովության համար՝ տարբեր ուղղությամբ մի քա-
նի անցքեր եր փորել. թշնամին հետապնդելու ժամանակ
հազիվ թե նրան բունի, ճագարամուկը հեշտությամբ ծըլկ-
վում ու փախչում ե փտանգից:

Սկսեցինք փորել բունը. ձեռքերով, փայտերով փո-
րում ու լայնացնում եյինք խորշը: Սկզբում մի քիչ կաս-
կածում եյինք, մի գուցե ճագարամկան բուն չե, բայց
յերբ չոր ավազից ու կավից հետո սկսեցինք դուրս հանել
խոնավ, փխրուն հողը ասացի.

— Այդ լավ նշան ե, անպայման այս բլրակի տակ
կենդանի կա. չհուսահատվենք, շարունակենք աշխատանքը:

Ելի փորեցինք. հանեցինք խոտի մնացորդներ: Այլևս
չեյինք կասկածում, մենք կանգնած եյինք մեր վորոնած
կենդանու բնի առաջ: Բավական քանակությամբ կավ
դուրս թափեցինք, սա լավ նշան եր, վորովհետև ճագա-
րամուկն ավազային փխրուն հողի մեջ բնակվել չի սի-
րում. փխրուն ավազը յերբեմն կարող ե նրա բնի անցքե-
րը ծածկել:

Յերեք հոգի եյինք, բոլորս ել աշխատանքի լծված:
Փորում հա փորում եյինք. ինչքան խորն եր իսկական
բունը: Աշխատանքի ժամանակ չնկատեցինք, ինչպես մեր
շուրջը հավաքվել եյին մի քանի մալականի տղաներ՝ չե-
րեք տարեկանից մինչև տասը: Մեզանից չորս քայլ հե-
ռավորության վրա կանգ եյին առել և դարձանքով լի
պիտում եյին մեզ: Հավանական ե նրանց զարմացնում եր
մեր անսովոր տեսքը և մեր աշխատանքը: Իսկապես, ով վոր
ել մեզ տեսներ կզարմանար ու կմտածեր. «Ես ի՞նչ մարդ
ե՝ սև, լայնեզր գլխարկով, վոր փոքրիկ փայլուն թիակը
ձեռքին փորում հա փորում ե. ես ինչ քաղաքացի տղա-

ներ են՝ մեկի վրով գցած ինչ վոր կանաչ բարակ դուլի պես բան (դա բոտանիկիրկան է, խողովակաձև մետաղյա անոթ բույսեր հավաքելու համար), մյուսի կողքին կախած մի տոպրակ, լի լուցկու և գլանակի արկղիկներով:

Ուշադրությամբ նայում եյին մեկ մեզ վրա, մեկ բլրակին: Գլուխս դարձրի նրանց ու, աշխատանքս չընդհատելով՝ ասացի.

— Բարև ձեզ:

Վողջույնս նրանց համար անսպասելի չեմ. իրար նայեցին, բայց իսկույն չպատասխանեցին, մի քիչ սկսեցին յետ-յետ գնալ, քթի տակ ինչ վոր բան մրմրեցին. լուռ ելինք: Յես քաջալերեցի նրանց.

— Նու, ինչո՞ւ չեք վողջունում, բարև ձեզ—կրկնեցի:

— Բա...րև — հաղիվ լավից մեկի, ավելի համարձակի ձայնը. հանգիստ և բարյացակամ վողջույնս նրանց սիրտ տվավ: Նրանցից մեկը հարցրեց:

— Դաշտամուկ եք վորոնում:

— Այո, բայց ճագարամուկ և վոչ դաշտամուկ, գիտե՞ս, են վոր յերկար վտաքեր ունի:

— Ա...գիտեմ, մենք դաշտամուկ ենք ասում... այդ ճագարամուկը տանելու յես ծախելո՞ւ:

— Վոչ, ինչո՞ւ, հենց այնպես ուզում ենք բռնել:

— Իսկ մենք յերբ բռնում ենք, տանում ենք դեղատուն և ծախում:

Հետո ստուգեցի, վոր իսկապես դեղատներում գնում են, բայց թե ինչո՞ւ համար—չիմացա. ով գիտե, թե դրանից ինչպիսի դեղեր են պատրաստում:

Տղաների հետ արդեն մոտ ծանոթացանք: Նրանք այլևս մեզ վրա խեթ աչքով չեյին նայում, մեզ միացան. վորը փայտով, վորը պապական ժանգոտած, կտարած դանակով, վորը քարով ու հենց այնպես՝ ճարպիկ շարժուն ձեռքերով, — ընդհանուր ուժերով և մեծ յեռանդով կպած

եյինք աշխատանքի: Քանի գնում մտնում եյինք բնին: Սկսեցինք դուրս բերել արևածաղկի սերմերի կճեպներ, ցորեն և այլ սերմեր, դուրս բերինք նաև ավելի մեծ քանակութեամբ խոտ, թղթի, շորի կտորտանքներ և այլն:

Ել վոչ մի կասկած չկար, վոր շուտով կհասնենք կենդանուն:

Անցքը քանի գնում խորանում եր: Այս բլրակի վրա ճագարամուկը դեպ իր հանգստյան տեղը չերեք անցք եր բացել: Մենք ել չերեք մասի բաժանված՝ հսկում եյինք մուտքերը: Կերակուրի մնացորդների հետ մի քանի ծխած գլանակներ ել գտանք, դուրս բերինք:

— Ոհո, հո — կանչեցին տղաները — ուրեմն ճագարամուկը ծխում ել ե...:

Իսկապես ի՞նչ գործ ունեյին գլանակները մկան բընում, ինչի՞ն ե պետք: Յերկու ուղեկիցներս սպասում եյին բացատրութեան:

Ասացի:

— Ճագարամկան սովորութիւնն ե այդ. դրսում ինչ ձեռքն ընկնի, յեթե իհարկե իրեն դուր գա, գրավի, իսկույն ներս պիտի տանի. ել խոտ ասես, թղթի, շորի կտորտանքներ ասես, բոլորը ներս ե բաշում, իրար վրա դարսում և փափուկ անկողին ե պատրաստում — պատահած գլանակն ել՝ չե վոր թուղթ եր, այդ ել կարելի չեր ոգտագործել:

Բավական քանդել եյինք, արդեն մտեցել եյինք բնին: Հանկարծ խորշերից մեկի պահապան տղաներն աղաղակելով, ցատկոտելով վախեցած յետ թռան... ճագարամուկը դուրս եր չեկել... յերբ տղաները սթափվեցին, արդեն ուշ եր. մուկը դուրս ծլկվելով՝ դիմել եր փախուստի: Տղաները վազեցին նրա չետևից: Բոլորս ել սկսեցինք հետապնդել: Անկասկած դա ճագարամուկն եր. յես մտիկից տեսա նրան, բայց այնքան շուտ ծլկվեց, վոր լայ

չկարողացա դիտել. իհարկե ավագագուշն մուշտակ ունե-
 նալով նա նկատելի չեր անփորձ աչքերին. բետինե ձկուն
 գնդակի պես ցատկոտելով՝ փախչում եր և ինչպես փախ-
 չում... ձին չեր հասնի նրան, ուր մնաց մենք: Ճագարա-
 մկան գուշնն այնքան նման եր ավաղի գուշին և այնպես
 եր նա ձուլվում շրջապատի հետ, վոր հաճախ աչքիցս
 կորցնում ելի նրան: Նրա փորն ու կուրծքն եր միայն
 սպիտակ, բայց այդ վոչինչ, ավելի մեծ պաշտպանողական
 նշանակություն ունի նրա մեջքի, կողքերի գուշնը: Տես-
 նելիք ինչ թռիչքներ եր անում, ինչպես եր վոստոստում
 և քանի գնում ավելի հեռանում ու հեռանում եր:

Բայց մենք շատ հոգի ելինք: Նահանջի բոլոր ուղի-
 ները բռնեցինք: Հոգնեցրինք նրան, տղաներից մեկն ան-
 դգուշաբար քար նետեց, հավանական ե վոտքը քիչ վիրա-
 վորվեց, վորովհետև նա հանկարծ կաղեց, վայր ընկավ,
 բայց շուտով վոտքի յելնելով ելի վազեց, այս անգամ ա
 վելի թույլ:

Բռնեցինք:

Ճագարամուկ

Նկար № 1

Նա ծվվաց: Ինչպես եր թփրտում նրա մեղմիկ սիր-
 տը, ինչպիսի կատաղությամբ ելին վառված նրա խոշոր

ու փայլուն աչքերը: Տղաներից մեկը փորձեց դնչից բռնել, բայց զղջաց. բարձր ճշարով՝ մասները յետ քաշեց. ճագարամուկը ցույց տվեց իր ատամների ույժը:

— Տղերք, — ասացի — զգուշ լեղեք նրա ատամներից. չեք հավատում, ապա նայեք:

Զգուշությամբ բաց արի կենդանու բերանը. տեսանք նրա առջևի յերկար ատամները՝ յերկուսը վերևում, յերկուսը ներքևի ծնոտի վրա, սրանք սրածայր կտրիչներ էին: Բոլոր կրծող կենդանիների հատկանիշն է այդ՝ ունենալ չորս ուժեղ կտրիչներ: Նույնը կտեսնենք նրա ազգականների բերանում, սովորական մկան, նապաստակի, ճագարի, առնետի. բոլորն էլ կտրիչներ ունեն, սնունդը կրծելով են ուտում, դրա համար էլ կրծողներ են կոչվում:

— Յեթե շարունակ այդ կտրիչներով կրծեն, հո վերջի վերջո նրանց ատամները կմաշվեն, կկարճանան — հարցրեց ոգնականս:

— Կրծողների կտրիչները մեր ատամների նման չեն. նրանց կտրիչները, ճիշտ է, ծայրից մաշվում են, կարճանում, բայց միևնույն ժամանակ շարունակ աճում են, այդ ատամները չեն թափվում, աճում են, մաշվում են ծայրից, ելի աճում և միշտ էլ համարյա առաջվա յերկարությունն ունեն:

Փորձեցինք ատամների ավրությունը. նույնիսկ կարծր պատյան ունեցող սերմերը չեցին դիմանում նրա ուժին:

Ճագարամուկը նապաստակի յեր նման, իսկ ընդհանուր տեսքով հիշեցնում էր ավստրալիական կենդուրուին. յետևի վոտքերը շատ և շատ յերկար էին, համարյա չորս հինգ անգամ (եւ ավելի) մեծ առջևի վոտքերից: Ճագարամկան սիրտն ուժգին բաբախում էր. չեր կարող հաշտվել անսպասելի գերության հետ: Փորձում էր ազատվել մեր ձեռքից, դիմեց իր ատամների ոգնությանը, բայց նրա ճիգերն իզուր անցան:

Վորոշեցինք բերել տուն և ընտելացնել նրան:

Ուղեկիցներս շատ ելին ուրախացել: Դեռ տուն չհասած՝ սկսեցինք ուսումնասիրել ճագարամկան հատկանիշները: Բոլորիս ուշադրութիւնը գրավեցին նրա մեծ և վառվռուն աչքերը:

— Ճագարամկան աչքերը շատ նման են գիշերային գիշատիչ թռչունի աչքերին—նկատեց մեկը:

— Այո, —ասացի — ճիշտ դիտողութիւնն է, իզուր չեն նրա աչքերը խոշոր, փայլուն և դուրս լնկած: Ճագարամուկը սովորաբար վորսի յե դուրս գալիս կամ գիշերները կամ ել յերեկոյան դեմ: Յերեկները, մանավանդ տոթ յեղանակներին, նա իր խոնավ անկողնից դուրս չի գա, իհարկի չեթե մեզ նմանները չվռնդելին նրան բնից: Յերբ արևը մայր է մտնում, գով-հովը գետնի վրա տարածվում, ճագարամուկը թողնում է իր բունը և վորսի դիմում. նա իր խոշոր աչքերով լավ է տեսնում շրջապատը, լավ զգում թշնամուն և գտնում սնունդը:

Յես, նրա ականջներից մեղմ քաշելով՝ ասացի:

— Ճագարամուկը լավ լսողութիւնն ունի, այդ յերեվում է նրա յերկար ականջներից: Քթածակերն ել լայն են, բեխերը յերկար, ուրեմն հոտառութիւնն ել վատ չէ:

Մեզ զարմացրեց նրա յերկար՝ ծայրը փնջավոր պոչը, մանավանդ յետևի յերկար վոտքերը: Յերկար պոչը դեկի տեղ է ծառայում, վոստոստելիս՝ յերբեմն պոչի շնորհիվ նա կարողանում է արագութիւմբ շեղվել աջ կամ ձախ: Յերբեմն ել, ինչպես հետո տեսանք մեր տանը, նա հենվում եր պոչին, յերբ բարձրանում եր յետևի վոտքերի վրա:

Առջևի վոտքերը շատ փոքր են, և դրանք մեծ ոգնութիւնն չեն անում նրան, իսկ թռիչքի ժամանակ խաչաձև ծալվում են կրծքին: Սակայն հանգիստ շարժվելու ժամանակ նա պահվում է չորս վոտքերի վրա:

Բերինք տուն: Պատուհանի վրա հատուկ տեղ պատ-
րաստեցինք: Արևածաղկի սերմեր թափեցինք նրա առաջ:
Ճագարամուկն առանց քաշվելու առջևի վոտքերով վերց-
նում էր սերմերը, տանում բերան, կտրիչներով մաք-
րում էր կճեպները և ապա ուտում սերմերը: Նրա ուտե-
լու ձևը մեծ զվաճություն պատճառեց մեզ: Առջևի վոտ-
քերը գործ էր անում ձեռքերի տեղ:

Հանկարծ ճագարամուկը վեր ցատկեց և փոքրիկ կատ-
վի պես կամացուկ ճչաց: Փոքրիկ բնասեր վարդգեսն էր
պատճառը: Նա գաղտագողի ճգմել էր նրա պոչը:

— Ուղում ելի իմանալ, թե ինչպիսի՞ ձայն է հա-
նում — արդարացավ նա:

Յերբ ուշադրություն չեյինք դարձնում ճագարամուկան
վրա և հեռվից դիտում եյինք նրան, նա ավելի ազատ էր
պահում իրեն, ավելի աշխուժանում էր: Գեղեցիկ, շար-
ժուն գլուխն այս ու այն կողմը տանելով, յերկար բեխե-
րը շարժելով, վառվռուն աչքերով ամեն բան լավ դիտելով՝
կարծես ուզում էր հասկանալ, թե վճռտեղ և ո՞ւմ ձեռքն
է ընկել: Մեկեն ի մեկ շարժվում էր չորս վոտքի վրա,
դանդաղ ու ծանր էր այդ բայլվածքը: Վոստոստալիս պահ-
վում էր յետևի վոտքերի վրա:

Ճագարամուկն առաջին որերը մեզանից դժգոհ էր,
չէր ցանկանում մեզ հետ հաշտվել. հաճախ, հենց վոր մո-
տենում եյինք, կծկվում էր պատուհանի անկյունում և
այնտեղից նայում մեզ վախեցած: Յերբ փորձում եյի
շոյել նրան, նույնիսկ սպառնում էր ցույց տալ իր սուր
կտրիչների ուժը: Բայց շատ շուտով այնքան ընտելացավ,
վոր արդեն ձեռքիցս էր սնունդը վերցնում: Սկզբում կե-
րակրում եյինք արևածաղկի սերմերով («սեմիչկա»), հետո
տալիս եյինք բույսի թարմ արմատներ, կոճղեզներ, մի
չատներ:

Իսկ իր բնական միջավայրում նա չեր հրաժարվում
նաև փոքրիկ թռչնիկներից, սիրում էր նրանց ձվաները:

Յերբ ճագարամուկը մեզ հետ բոլորովին բարեկամա-
ցավ, ցած դրինք նրան հատակի վրա, նա իրեն ավելի
ազատ դգալով՝ սկսեց ուրախ-ուրախ ցատկոտել սենյակի
մեկ անկյունից դեպի մյուսը: Սենյակում յեղած կարասի-
ները մի քիչ խանգարում էին նրա ազատ շարժումներին:
Վորոշեցինք նրան դուրս բերել մոտակա դաշտը: Իհարկե
ազատ բաց չթողինք: Ինչքան ել վոր ընտելացած լիներ,
այնուամենայնիվ բոլորովին ազատ թողնել, յերկյուղալի
յեր. բավական էր դուրս գար լայնատարած դաշտը և նա
անպայման կմոռանար իր նոր բարեկամներին: Նրա պոչից
յերկար թել կապեցինք: Դուրս յեկանք դաշտը, հազիվ
բաց թողինք ճագարամկան և նա սրընթաց նետվեց դե-
պի առաջ, թելը ձգվեց, կենդանին կապանքներից չկարո-
ղանալով ազատվել՝ փռվեց գետնին: Վարդգեսն առաջ վա-
զեց, վոր թելը չձգվի և չխանգարի ճագարամկան վագրը:
Ճագարամուկն այնքան արագ էր վագում, վոր Վարդգեսը
հազիվ էր հասնում նրա յետևից: Կենդանին իրեն ազատ
դգալով՝ վագում էր իր սովորական թռիչքներով: Վարդ-
գեսը հոգնել էր. հանկարծ նա սայթաքեց, վայր ընկավ,
թելը ձեռքից բաց թողեց: Ճագարամուկը կարծես զգաց
իր փրկությունը, սկսեց ավելի արագ, ավելի մեծ թռիչք-
ներով փախչել մեզանից: Բոլորս ել ընկանք նրա յետևից:
Կենդանու վագրը վոլորապտուշտ էր, զիգ-զագներով, մենք
բավականաչափ հոգնեցինք նրան հետապնդելով: Վախե-
նում էինք հանկարծ չձկվեր. նրա գուլնն այնքան նման
էր հողի գուլնի, վոր յեթե նա շատ հեռանար մեզնից,
բոլորովին անտեսանելի կդառնար: Քիչ էր մնացել, վոր
իր ցեղակիցներից մեկի բունը մտներ, բայց յես ժամա-
նակին հասա, բռնեցի թելի ծայրից և ուժեղ յետ քաշեցի.
հազիվ էր նա մտել անցքը, վոր յես իսկույն դուրս քա-

շեցի: Բարկացավ ճագարամուկը, այս ու այն կողմն ընկավ, ճգնուժ եր թելից ազատվել: Յերբ ձեռքերս մտեցրի, վոր բռնեմ, ճչաց և սպառնաց կտրիչներով: Բռնեցի:

— Ինչո՞ւ չե՞ր նա զիգղագներով փախչում և այնքան լերկարացնում փախուստը հարցրեց Հայկը:

Ի՞մ փոխարեն պատասխանեց Վարդգեսը.

— Յես կարծում եմ, — ասաց նա. — վոր նա սովորել է այդպես անել. հետապնդող թշնամին զիգղագների շնորհիվ շատ անգամ մոլորվում և հողնում է: Գոնե յես բավական հոգնեցի նրա յետևից վազելով. այս կողմ ես ընկնում, այն կողմ ընկնում, վազում ես յետևից և ահա կարծում ես, թե հասար նրան, բայց չէր, մեկ էլ տեսար ճարպիկ վոստյունով թռավ դեպի աջ, հետո ձախ...: Յեթե թելը շիհներ, հազիվ թե բռնեյինք նրան. թվում և ինձ, վոր վազող ձին էլ չե՞ր կարող նրա յետևից հասնել:

— Մի բան էլ չպիտի մոռանալ, — ավելացրի յես — փախուստի ժամանակ ճագարամուկը վորոնում է հարմար բուն թշնամուց ազատվելու համար: Այս ու այն կողմ ընկնելով՝ նա միաժամանակ իր աչքերով փնտռում է այն փրկարար խորշը, վոր վերջ պիտի տար թշնամու հետապնդմանը:

Անցավ շորս որ էլ: Ճագարամուկը հաշտվեց իր գերության հետ, դարձել էր բոլորովին ընտանի կենդանի. ազատ ցատկոտում էր սենյակից սենյակ, յերբեմն էլ շորս վոտքերի վրա չե՞ր ման գալիս: Չե՞ր վախենում մեղնից, չե՞ր խուսափում, կտրիչներով էլ չե՞ր սպառնում: Յերբ ժամանակը գալիս էր, կերակրում եյինք, բայց ավելի հաճախ, սոված ժամանակ ինքն էր վերադառնում իր բունը և անպակաս «սեմիչկան» կրծում:

Մայիս ամիսն էր: Առաջարկեցի մի քանի որ պահել նրան և ապա բաց թողնել. այդպես էր մեր սովորություն-

նը կենդանուն կդիտելինք յերկար ժամանակ և յերբ նրա կլանքը լավ ուսումնասիրում ելինք, այլևս ավելորդ ելինք գտնում պահել նրան գերության մեջ, արձակում ելինք:

Յես ասացի.

— Գիտեք ի՞նչ կա, այլևս կարիք չկա ճագարամուկը մեզ մոտ պահելու. պետք արձակել, նա հունիսին պիտի ձագեր հանի: Սովորական ճագարամուկները հունիսին են ձագեր ունենում: Չագերի համար նա պիտի բնի մեջ փափուկ տեղ պատրաստի:

— Քանի՞ ձագ ե բերում նա, — հարցրեց Հայկը:

— Մինչև հինգ. ամբողջ ամառը ձագերը մնում են մոր հետ: Աշնան մոտ՝ ոգոստոսին, սեպտեմբերին խորասուզվում են ձմեռային բնի մեջ: Չմեռը բնից այլևս դուրս չեն գալիս: Նույնիսկ, ապահով լինելու համար, ճագարամուկը նախապես փակում ե իր բնի բոլոր մուտքերը: Արջի նման նա անշարժանում ե բնի մեջ, խորը քնում. սնունդի կարիք ել չի դգում բնի ժամանակ, ահա թե ինչու նա չի հավաքում իր բնի մեջ ձմեռվա պաշար:

— Իսկ յե՞րբ ե գարթնում ձմեռային բնից:

— Ապրիլ ամսին, մեզնում՝ այդ ամսի սկզբներին, իսկ հյուսիսային կողմերում՝ վերջերքին՝ յերկրորդ կեսին: Ճագարամուկան ազատ թողնելու առաջարկս ընդունվեց: Մինչև ազատման որն ոգնականներիս խնամատարութունը շարունակվում եր: Վորոշեցինք նրան տանել նորից իր բունը:

Դժբախտաբար մեր բարի ցանկութունը չիրագործվեց:

Ազատության նախընթաց որը գնացել ելի գործով քաղաք: Յերբ վերադարձա տուն, սովորականի նման հետաքրքրվեցի ճագարամուկան վիճակով: Մտա նրա սենյակը, — ճագարամուկը չկար... ոգնականներս ել չեյին յերևում, թեև արդեն կերակրելու ժամն եր:

Անցա բակը և ի՞նչ տեսնեմ. մի կատու՝ վարդգեսի
և Հայկի ձեռքերին մահամերձ, աղիողորմ ճիչեր եր ար-
ձակում: Կատուն ճգնում եր ազատվել ոգնականներիս
ձեռքերից, բայց իզուր, նրան գզգզում եյին, բզկատում.
պոչը ճզմում, ականջներից քաշում, փայտով հարվածում...
խփում հա խփում... կատուն ինչպես չերևում ե ծանր
հանցանք եր գործել:

Յես իսկույն հասկացա բանն ինչու՞մն եր, բայց և
այնպես ոգնականներս խոսքերն իրար բերնից խլելով
շտապ շտապ պատմում եյին հանցանքը:

Ահա թե ինչպես պատահեց:

Ճագարամուկը, ոգնականներիս հսկողության տակ
ազատ զբոսնում են բակում և իր սշխուժ վոստումներով հա-
ճուլք եր պատճառում բոլորին: Փախչել անկարելի չեր,
վորովհետև բակը փոքր եր և փողոցի վրա ունեւր բարձր պատ:

Չեյին նկատել, թե ինչպես խորամանկ ու ճարպիկ
կատուն թագստոցում կուշ չեկած հետևում եր ճագարա-
մկան: Կատուն, վորպես մկների ցեղերի խիստ սիրահար,
հավանական ե, հասկացել եր, վոր ճագարամուկն ել նը-
րանց ազգականն ե, ապա ուրեմն և համեղ պատանե-
րից մեկ: Ի հարկե, առանց չերկար մտածելու, հարմար
ըսպե ընտրելով վրա յե հասնում և ճանկելով ճշացող ճա-
գարամկան՝ փախչում, անցնում ե հարևան բակը: Սառ-
նասրտորեն լափելով անմեղ կենդանուն՝ կատուն կարծես
վոչինչ չեղած, նորից վերադառնում ե մեր բակը: Ոգնա-
կաններս անմիջապես բռնել եյին նրան և իրենց վրեժն
եյին լուծում:

Կատուն ուժեղ հարվածներից շարունակ ծվծվում ու
աղիողորմ մլավում եր:

Բավական ե, — ասացի, — կատվին ծեծելով ճագա-
րամկան շենք կենդանացնի:

Խեղճ ճագարամուկ: Իչքան սիրում եյինք նրան և

վորքան նա մտերմացել էր մեզ հետ: Նրան հայրենիք վերադառնալ չվիճակվեց: Ոգնականներս լուրջ տխրեցին: Մենք զրկվեցինք մեր կենդանանոցի ամենաաշխուժ, ամենագուրեկան կենդանուց: Ի՞նչ արած, պետք էր հաշտվել:

— Կատուն ձեռքիցս ՚եշտ չի պրծնի, — ասաց Վարդգեսը. — յես նրան մի անգամ ել պիտի մի լավ դաս տամ:

— Վո՛չ — պատասխանեցի — ավելի լավ է, սրանից հետո միշտ զգրւյշ լինել:

ԲԶԵԶՆԵՐԻ ՅԵՏԵՎԻՑ

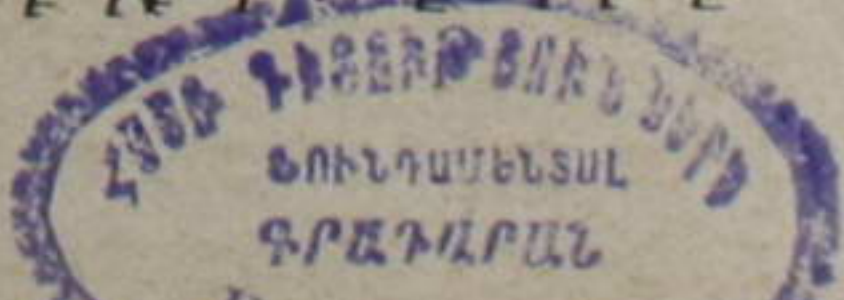
Բեզեզների կյանքը բավական հետաքրքրական է: Շատ տեսակի բեզեզներ կան՝ մեծ, փոքր, տարբեր ձևերի և գույների, ցամաքի վրա, ջրերի մեջ, ցերեկվա, գիշերվա... շատ շատերի վրա մենք ամենևին ուշադրութուն չենք դարձնում. իսկ չերբ մանրամասն դիտում ենք այս կամ այն բեզեզի կյանքը, տեսնում ենք, վոր այդ փոքրիկ միջատներն ել արժանի յեն ուշադրության: Նրանք ել կենդանի արարածներ են, թեև նրանց ամբողջ մարմինը ծածկված է կարծր չեղջյուրային պատյանով, բայց մարմնի ներսը նույն կյանքն է չեռում: Ամեն մի բեզեզ ունի իր հետաքրքրական գծերը, սովորությունները: Իսկի տեղ կա՞, ուր բեզեզ չլինի. ամայի դաշտում, կամ կանաչ դաշտում, լեռների ստորոտներում կամ ծովափին, հողի տակ, քարայրներում, ծառերի կեղևների տակ, նույնիսկ տանը՝ բակում, մառաններում: Յեթե լավ վորոնես, ամեն տեղ ել կը գտնես:

Պատմեմ չերկուսի մասին. մեկը հաճախ է պատահում մարդկանց բնակավայրերում, իսկ մյուսը հազվագյուտ է, բայց հետաքրքրական է իր կյանքով և անցյալով:

Դիտողություններս մենակ չեյի անում: Միշտ ել ինձ ուղեկցում եյին փոքրիկ բնասեր ընկերներս և այդ բնասերներն իսկապես անվախ և ոգտակար ընկերներ եյին: Յերկյուղ ասած բանը նրանք չգիտեյին, վոչ ել զգվում եյին «զգվելի» կենդանիներից, ինչպիսիներից եյին շատերի կաքծիքով՝ ոճր, գորտը: Նրանք հսկա Գուլիվերի

15525

A 29 II 3 48822

քայլերով չեյին փախչում և անձանոթ կենդանուց, ընդհապառակը, յերբ կենդանի եյին տեսնում՝ բզեզ, մողես, գորտ, իսկույն իրար հետ մըցելով վազում եյին բռնելու: Յեվ պիտի տեսնեյիք, վորքան ուրախանում եյին, յերբ հաջողվում եր կենդանու վտարից կամ պոչից բռնել:

— Բռնեցի, բռնեցի... մայիսյան բզեզ, մայիսյան բզեզ... հաճախ եյին լսվում այս բացագանչութունները:

Պիտի ասել, ոգնականներս, յերբ դեռ այնքան ել փորձված չեյին, պատահած բզեզին «Մայիսյան բզեզ» եյին անվանում. հետո շատեչի նման այդ անունը տալիս եյին «վոսկերզեզին»: Բայց մի քանի եքսկուրսիաներից հետո բավականաչափ սովորեցին և հեշտությամբ ճանաչում եյին հաճախ հանդիպող բզեզներին:

Բ Լ Ա Պ Ս

Առավոտ եր, արևի ճառագայթներն այնքան չեյին այրում. նույնիսկ փչում եր թեթև-զով քամի: Սենյակումս նստած պարապում եյի. հարևան սենյակում հանկարծ լսվեց տղաների աղաղակ, սենյակիս դուռն ուժգին բացվեց և չերեխաների մի մեծ բանակ ներս խուժեց սենյակս: Բանակի գլուխն եյին անցած ոգնականներս: Սրանք աղաղակում եյին, մյուսներն ել յետ չեյին մնում:

Նկար № 2.

— «Չերնոկրիլ»... սևաթևիկ... սևաթևիկ...:

Սկսեցին իրար հետ վիճել՝ «առաջ չես տեսա», «չե չես տեսա», կանչում էին նրանք: Բզեզը Վարդգեսի ձեռքին եր (տես նկ. 2): Իսկապես բզեզը «սևաթևիկների» տեսակներից եր: Հազիվ բզեզը մոտեցրեց ինձ, վոր լավ ցույց տա, ինչպես դարշանքով դեմքը ծամածուեց, բզեզին ցած նետեց «թյու, թյու», անելով: Տղաներն ել վախեցած յետ քաշվեցին: Ի՞նչ եր պատահել, սկզբում լավ չհասկացան: Վարդգեսի մատներին ինչ վոր շագանակագուլն հեղուկ եր մնացել: Յես գիտեյի բանն ինչումն եր:

— Ապա հոտ առ—ասացի:

Վարդգեսը մատը տարավ քթին «Յախք»—գոչեց նա՝ դեմքը ծամածուելով:—Ես ինչ անդուրեկան հոտ ե: Տղաներն ել միմյանց չետևից սկսեցին հոտ առնել. յուրաքանչյուրն ել «թյու» անելով՝ իսկուլն յետ եր քաշվում: Վարդգեսը մի քիչ վախեցել եր: Առաջին անգամ միշտ այդպես ե լինում:

Հո թունավոր չե՞—հարցրեց նա:

— Բան չկա, հանգստացիր—ասացի—գնա մատներդ լվա ու շուտ արի այստեղ: Յերբ նա մատները լվաց ու չեկավ, բոլորս շրջապատեցինք բզեզին. սովորաբար իմ պարտականութունս եր «լեկցիա» կարդալ, այսինքն պատմել բզեզի մասին: Առաջին անգամն էյին հանդիպում նրան: Բզեզը մեծ եր, բոլորովին սև, փորը չետևում սրածայր, այնպես վոր կարծր յեղջյուրային վերնաթևերն ել սրածայր էյին: Բզեզների մի ամբողջ ընտանիք, «սևաթևիկներ» են կոչվում. այս բզեզն այդ ընտանիքի խոշոր տեսակներից եր: Գիտնականները սրան Բլապս են ասում: Պատահում ե սովորաբար մութ տեղերում, մառաններում, ներքնահարկերում: Մութ միջավայրում սև գուլն ունենալը նրա համար ձեռնտու չե, թշնամիները չեն նկատի:

— Իսկ ինչո՞ւ յե նա անդուրեկան հեղուկ արտադրում—հարցրեց մեկը:

Բացատրեցի.

— Բլապսը յերբեմն լույս տեղ ե դուրս գալիս, այդ միջոցին սև բզեզին թշնամիներն անմիջապես նկատում են և իհարկե կը լափեն. բայց...

— ... Հազիվ թշնամին մոտեցավ նրան անուշ անելու—շարունակեց միտքս Վարդգեսը—այդ ընկալիս Բլապսը դուրս ե թափում իր անդուրեկան հեղուկը, թշնամին թողնում, փախչում ե, գուցե և աչքերը հեղուկով շաղախված:

— Այդպես ե—ասացի—թշնամիներն այդ «հոտած» բզեզին ձեռք չեն տալիս, գերադասում են հեռու մնալ հեղուկից: Յեվ Բլապսը ազատվում ե: Մարդկանց համար թեև հոտն անտանելի յե, բայց բոլորովին անվնաս: Մենք, իհարկե հասկանում ենք, վոր նրա հեղուկից չենք մեռնի, չենք վնասվի, այդ պատճառով ել առանց վախենալու բռնում ենք: Բայց շատերն այդ չգիտեն, ահա ինչպես դուք բոլորդ չգիտեցիք մինչև այժմ: Յեթե յես չլինեցի, բզեզը կազատվեր, դուք նրան ել ձեռք չեցիք տա՝ վախենալով հեղուկից:

Ուրեմն բզեզի համար այդ հեղուկը փրկարար միջոց ե:

— Այժմ ձեզանից ամենաքաջը թող նորից բռնի բզեզին, բռնեք կողքերից:

— Այ գիդի հայ—բացագանչեցին մի քանիսը, իրար նայեցին, բայց բացի Վարդգեսից վոչ վոք չցանկացավ «հոտած» բզեզին բռնել: Յերբ Վարդգեսը բռնեց նրան, բոլորն ել սիրտ առան. մատներով փորձում ելին մարմնի կարծրութունը, թաթիկներից քաշում: Բզեզը չերկրորդ անգամ հեղուկ չարտադրեց: Բաց թողինք բզեզին սեղանի վրա: Ազատութուն զգալով՝ վազեց առաջ. քիչ մնաց

վայր ընկնի սեղանից: Ամեն անգամ յերբ փորձոււմ ելին բռնելու, նա վտառքերի ուժեղ շարժումներով պաշտպանվում եր և ազատվում բռնող մատներէց:

Հանկարծ մի բան մեզ շատ զարմացրեց: Այն է, ուղոււմ ելի վերջնականապես նրան բռնել, մեկ ել տեսանք՝ բզեզը «կանգնեց» գլխի վրա, ճիշտ այնպես, ինչպես մենք ելինք անոււմ սովորաբար մանկության որերին, յերբ ուղոււմ ելինք «Յլրկի կլոունի» (կրկեսի խեղկատակի) պես գլխի վրա կանգնել, հենվելով ձեռքերի վրա, վտառքերը բարձրացնելով:

Նկար № 3.

Իսկապես զվարճալի պատկեր եր: Մենք այլևս բզեզին չհետապնդեցինք. մարմինն ուղղահայաց պահած, փորը վերև ուղղած, հենված յերեք զույգ թաթիկների վրա, մնացել եր անշարժ:

Այդ ինչ «Ֆոկուս» ե—ասաց զարմացած Վարդգեսը ձեռքերը վախից յետ քաշելով:

— «Ֆոկուս» չի—ասացի—այլ պաշտպանութեան մի ուրիշ ձև: Յերբեմն, վախեցած կենդանիները, չերբ հանկարծակի չեն գալիս՝ այդ դեպքում կամ արտասովոր շարժումներ են անում, կամ ել անաբեկող դրութիւնն ընդունում, այ որինակ, տեսած կլինեք վախեցած կատվին շան առաջ: Կատուն հանկարծ փրվում է, մեջքը վեր բարձրացնում, մազերը ցից պահում, մի խոսքով անաբեկիչ դիրք ստանում... շան վրա դա ազդում է և շունը դրանից վախենում է...: Մեր բզեզի «գլխի վրա կանգնելը» հենց այդ նշանակութիւնն ունի: Նա իհարկե անգիտակցաբար է այդ անում, չերկյուղից հանկարծ այդպիսի դիրք ընդունելով՝ ազդում է հետապնդող թշնամու վրա... և ազատվում... բայց մենք, հասկացանք այդ «Ֆոկուսը», մեզ վրա չազդեց, թեև փոքրիկ ընկերներս կարծես մի քիչ վախեցան:

Բլապսին բանտարկեցինք կարտոնի արկղի մեջ: Խուփը ծածկեցինք—շնչելու ող եր հարկավոր բզեզին: Բզեզի բանտարկութիւնը տևեց յերկու ամիս և մենք նրան ամենևին չեյինք կերակրում: Կարտոնը կրծած եր ներսից, մի գուցե թղթով եր սնվում, բայց դա ինչ կերակուր է: Սկսվեց չերբորդ ամիսը. բզեզը դեռ ապրում եր. մեկ ուր ել, չերբ արկղը բացի—բզեզը չկար, անհետացել եր. ո՛ւր փախավ և ինչպէս—չիմացանք: Վորոնեցինք սենյակում, նրա բոլոր անկյունները—բզեզը չկար: Այդպես ել չիմացանք ով եր ազատել կալանավորին: Գուցե ելի յերկար ապրեր առանց սնունդի, յեթե չը փախչեր: Համարյա յերկու ու կես ամիս սոված ապրում եր: Բայց այդ այնքան ել զարմանալի չէ: Կենդանիների աշխարհում սովորական է առանց սնունդի յերկար ապրելը, որինակ գորտը, կրիան, ոճը մի քանի ամիս անսնունդ մնում են:

ՍՐԲԱԶԱՆ ԿՈՊՐԸ

— Կարելի՞ չե՞ ներս մտնել—լավեց սենյակիս դռան յետևից:

— Մտե՛ք—ասացի:

Սենյակս մտան իմ մշտական փոքրիկ ուղեկիցները: Ջինված ելին իսկական բնագետի նման. վերցրել ելին ցանցեր, արկղներ և ճամբորդական տոպրակներ:

— Հը, ի՞նչ կա — հարցրի, — այդ ո՛ւր եք պատրաստվել:

— Գնանք, լավ յեղանակ ե:

Թեև տրամադրուեթյունն չունելի այդ որը դուրս գալու, շտապ գործ ունեցի, բայց տեսնելով փոքրիկ բնասերների պատրաստուեթյունները, չկարողացա մերժել:

— Գնանք — համաձայնվեցի:

Ուղեկիցներս առանց յերկար խոսելու, իսկուհն վազեցին փողոց, վախենում ելին, — հանկարծ միտքս չփոխեմ: Վերցրի անհրաժեշտ իրերն ու հետևեցի նրանց:

Հեռացանք բաղաբից: Ել տափակ քարեր շինացին, վոր չբարձրացնելինք: Փայտե փոքրիկ թխակներով, փոքր ինչ չորացած անասունների աղբն ելինք տրորում և սրամեջ միշտ ել գտնում ելինք բազմաթիվ աղբաբզեզների ուշադրուեթյունը պրավեց մի լայն փոս. այս ու այն կողմ ընկած ելին կուլտ-կուլտ բազմաթիվ քարեր: Սուղարկու աչքերով վորս ելինք վորոնում: Մի չորացած աղբի միջից դուրս հանեցինք մի քանի խոշոր աղբաբզեզներ: Նրանք այնքան մաքուր ելին, վոր կարելի չեր և մատներով բռնել, փայտիկներով մաքրեցինք նրանց վրա չորացած աղբը: Հագիվ փորձեցի մատներովս բռնել նրանցից մեկին, բզեզը՝ թաթիկները հավաքելով՝ այնպես կուշյեկավ ու անշարժացավ, վոր բոլորս ել զարմացանք. կարծեցինք, թե բզեզը սատկեց: Յերբ մյուս բզեզներին ել սկսեցինք շփել, նրանք ել կուշյեկան, թաթիկները ծալեցին: Սպասում ելինք. մի քիչ անց, մեկը մյուսի չե-

տելից թաթիկները դուրս ձգեցին ու փորձում ելին վտաքի կանգնել: Այդ բանը մեզ շատ հետաքրքրեց: Բզեզներին գցեցինք արկղի մեջ, բացի մեկից, վորի վրա կրկնեցինք նույն փորձը: Յերբ ամեն անգամ նրա մարմնին դիպչում ելի, նա կուշ եր գալիս և անշարժանում: Կուշ յեկած բզեզը մեռածի չեր նման. այդ սովորութիւնը լավ միջոց եր թշնամիներից փրկելու համար. շատերը մեռած սր-նունդ չեն սիրում:

Այդ նույն բզեզի վրա մի ուրիշ ավելի զվարճալի յե-րևույթ ել նկատեցինք, պաշտպանության մի ուրիշ ձև: Մեկ ել տեսար հանկարծ բոլոր թաթիկներն ել դուրս ցցեց, բաց արեց (փորձի ժամանակ մեջքի վրա չեր պառ-կած): Վորքան փորձեցի թաթիկները ծալել, չկարողացա, աչսինքն՝ ծալել կարելի չեր, բայց զօռով շարեցի, վորով-հետև թաթիկները կկտորվելին:

Այս տարորինակ «ֆոկուսը» (այդպես անվանեց փոք-րիկ բնասերներից մեկը) նույնպես կենսական նշանակու-թիւն ուներ: Յենթադրենք մի ըոպե, վոր բզեզին չոգնեց կուշ գալը, կամ ժամանակին չկարողացավ կուշ գալ և մողեսը նրան բերանն առավ. ահա հենց այդ միջոցին նա իսկույն դուրս ե ցցում իր փշավոր, կարծր թաթիկները. այժմ յերևակայում եք, ի՞նչ պիտի զգար մողեսը. նա բզեզին այլևս լափել անկարող եր, ընդհակառակը՝ բերա-նում ցավ զգալով, կաշխատի ամեն կերպ դուրս նետել աղ-բաբզեզին....:

— Տեսնում եք — վերջացրի բացատրութիւնս — բնության մեջ ամեն ո՞ր կենդանի արարած պաշտպանության հա-տուկ միջոց ունի, ամենքն ել իրենց կյանքը փրկելու մա-սին են մտածում:

Գնացինք առաջ: Հեռվից ավազի մեջ մի սև գունդ նկատեցի: Շտապեցինք այն կողմ: Իսկույն հասկացա, վոր բզեզ եր և այն ել շատ խոշոր բզեզ: Դեմքիս ժպիտը նը-

կատելով՝ ուղեկիցներս հասկացան, վոր հազվագյուտ վորս
 եր մեր առաջ: Բռնեցի. անշափ մեծ եր մեր ուրա-
 խությունը: Մի շատ հազվագյուտ աղբաբզեզ էյինք բռնել:
 Սև գույն ուներ նա, բիշ տափակ և բիշ ձվաձև, փոքր
 ինչ քառակուսի: Մեծ գլուխը վերևից պաշտպանված եր
 կիսալուսնաձև, ատամնավոր վահանիկով: Թաթերը խոշոր
 էյին և ուժեղ, և նրա առաջի գույգ թաթիկները՝ դրսից
 ատամնավոր:

ԿՈՊՐ.

նկ. № 4.

բաբզեզների հատկանիշներից մեկն եր այդ:

Գտած բզեզի թե՛ թաթիկները, թե՛ մարմինը ներքևից
 ծածկված էյին սև կարմրավուն մազիկներով:

— Փոքրիկ բնասերներ — ասացի — այս բզեզի հետ լավ
 ծանոթանանք. սա աղբաբզեզների ամենամեծ տեսակն է,
 գիտնականները նրան ասում են Սրբազան Կոպր: Շատ
 հազվագյուտ բզեզ է նա և հետաքրքրական անցյալ ունի.
 շատ վաղ ժամանակներից ճանաչված է նա և նույնիսկ
 հարգված: Կովկասը կարող է հպարտանալ, վոր հյուրըն-
 կալել է այդպիսի հազվագյուտ բզեզի: Հին Յեզիպտոսում,
 ինչպես գիտեք, մարդիկ կռապաշտ էյին, պաշտում էյին
 և մի քանի կենդանիների, վորոնց սրբազան էյին անվա-
 նում: Սրբազան կենդանիներից մեկն եր և այս բզեզը, ի

— Սա յեւ աղբաբզեզ պիտի լի-
 նի — ասաց Հայկը:

— Ինչի՞ց իմացար — հարցրի:

— Մեր տեսած և բռնած աղբա-
 բզեզների առջևի վոտքերն եւ ա-
 տամնավոր են. այդ բզեզներն առ-
 ջևի վոտքերով փորում, տրորում են
 աղբը, գնդեր շինում, ծեփում, ա-
 տամներով քերթում, հարթում:

Շատ իրավացի չեր նա: Փորող
 միջատների, մասնավորապես աղ-

հարկե խոսքը վերաբերում է սրա նախնիքներին. շատ էլին սիրում կոպրին, լերկրպագում նրան, մի խոսքով այս բզեզը նրանց աստվածներից մեկն էր: Քարերի վրա քանդակում էլին կոպրին և իրեց կռապաշտական տաճարներում պահում: Այդպիսի քարեր մեր որերի գիտնականները գրտել են Յեզիպատոսում արած պեղումների ժամանակ (Նկ. 5):

Նկար № 5.

Յև այդ սրբազան կոպրն այժրմ էլ ապրում է. ապրում է տհա հենց Բագու քաղաքի ամալի դաշտերում. նա չի լել մտածում, թե կար մի չերջանիկ ժամանակ, լերբնրանախնիքները Յեզիպատոսում մեծ հարգանք էլին վայելում, նրբանց անհանգիստ չեյին անում և մեզ պես բնասերներ նրանց չեյին բռնում ու արկղներում բանտարկում: Իսկ այժմ...

Վովկասյան աղբակույտերի մեջ քարշ է տալիս իր մենավոր, անհրապույր կյանքը, բոլորից մոռացված. իսկ կը գտնվի՞ այժմ մեկը, վոր քարի վրա քանդակի նրան: Միայն բնագետներն են, վոր չեն մոռանում. բռնելով նրան թեև սպանում, ասեղում են, բայց գոնե դնում են ապակե խուփ ունեցող կոլեկցիայի արկղում և ամեն անգամ բոլորին ցույց տալով՝ հիշեցնում են նրա լերջանիկ ու պատվավոր անցյալը:

— Իսկ ինչո՞ւ էլին կոպրին լերկրպագում, ի՞նչ ոգուտեր նա տալիս — հարցրեց Վարդգեսը:

— Սա աղբաբզեզ է, ուրեմն գործ ունի աղբի հետ. առհասարակ աղբաբզեզները աղբի մեծ կարիք ունեն. նրանք աղբով թե կարակրվում են, թե իրենց սերնդի համար աղբից գնդակաձև բնակարաններ շինում: Յեզիպատա-

ցիները տեսնում ելին այդ իհարկե այդ բզեզների շնորհիվ աղբը պակասում է, ուրեմն մարդկանց համար ավելի լավ, նրանց բնակավայրերը կմաքրվեն աղբից...: Յեթե բզեզն աղբը տանում է իր կարիքների համար, այդ մարդու համար ձեռնտու չէ. և ինչպես չհարգել այդպիսի բզեզների...:

Մենք կոպրին իսկույն շտեղափոխեցինք արկղի մեջ: Նա գործի վրա յեր: Տեսնվ մեզ, զգաց մեր ներկայութունը—հատնի չէ, բայց կոպրը հանգիստ շարունակում էր իր գործը: Ուրիշ սղբաբզեզների նման, կոպրն ել կովի աղբից գունդ էր պատրաստում. և ինչքան կանոնավոր էր և բզեզից ել մեծ: Նստած գնդի վրա թաթիկներով շարժում էր գունդը և միաժամանակ հղկում, հարթում նրա մակերևույթը: Պատկերն այնքան հետաքրքրական էր, վոր գմայլված դիտում ելինք: Մի անգամ բզեզը ցած իջավ, գնաց մի կողմ, բայց շուտով վերադարձավ և ելի շարունակեց աշխատանքը:

— Յեկեք այստեղ, յեկեք—հանկարծ կանչեց Հայկը, վոր աննկատելի հեռացել էր մեզանից—ելի սրբազան կոպր...:

Կոպրերն արբագունդ
են պատրաստում.

Առաջին կոպրից հեռու չեր նրա տեղը: Այս անգամ յերկու կոպր տեսանք. յերկուսն ել նստած ելին մեծ աղբագնդի վրա. մենակ, ինչպես յերևում ե, դժվար եր աշխատանքն ավարտել: Յերկուսով գործն ավելի արագ ելին առաջ տանում (տես նկ. 6):

Գունդը համարյա պատրաստ եր, աշխատում ելին նրան հարմար տեղ տանել: Հավանական ե դեպի բունն ելին տանում և ուտելու պաշար ելին հավաքում: Աշնան սկզբներին նրանք այնքան իրենց ստամոքսի մասին չեյին մտածում, վորքան ապագա սերնդի մասին: Գետնի տակ կոպրը բուն ե փորում, հավաքած աղբից գունդ ե ծեփում, մեծ և տան ձսձև գնդի ներսում տեղափորում ե ձվաները, ապա ծածկում ե գունդը: Յեթե ձվաներից դարգանում են թրթուռներ, նրանք սնունդի մասին մտածելու հոգսեր չունեն. կարիք չկա սնունդ փորոնելու, քանի վոր հենց իրենց բունը սննդարար աղբն ե. կեր վորքան կուղես: Աղբն ուտում են ու դարգանում:

